

# ÇEVRE TARİHİ PERSPEKTİFİNDEN SUYUN KONTROLÜ: IŞIKLI GÖLÜ BARAJI\*

## WATER CONTROL FROM AN ENVIRONMENTAL HISTORY PERSPECTIVE: IŞIKLI LAKE DAM

Umut KARABULUT\*\* - Yavuz YILDIRIM\*\*\*

Geliş Tarihi/Received:29.04.2022

Kabul Tarihi/Accepted:27.06.2022

KARABULUT, Umut - YILDIRIM, Yavuz, (2022), "Çevre Tarihi Perspektifinden Suyun Kontrolü: Işıklı Gölü Barajı", Belgi dergisi, s.24, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2022/II, ss. 267-283.

### Öz

Çevre tarihi veya çevresel tarih, Dünyada ve Türkiye’de yeni gelişen bir tarihçilik alanıdır. İktidar merkezli tarih yazıcılığının ikinci dünya savaşı sonrası değişim göstermesi ve iktidar alanı dışında kalan bireylerin ve toplumların incelenmesi sonucu yeni bir tarihçilik anlayışı ortaya çıkmıştır. Fransa’da Annales Okulu aracılığıyla ortaya çıkan ve Amerika Birleşik Devletleri’nde kurumsallaşan bu yeni tarihçilik anlayışı, sıradan insanları ve onların her türlü etkinliğini merkeze almaktadır. Bu bakış açısı, aynı zamanda disiplinler arası çalışmayı da gerekli kılmıştır. Çevre tarihi ise bu yeni perspektifin bir sonucudur. İnsan doğa ilişkilerinin uzun erimli etkileşimi olarak insan dışı tüm aktörlerin (non-human agency) insanoğlunu (mankind) etkilediği düşüncesi, bu aktörlerin tarihin öznesi olabileceğini göstermiştir. Ayrıca doğanın son yıllarda hızlı bir şekilde tahrip edilmesi de doğaya dönük bir ilgi ve endişe yaratmıştır. Bu noktada nehirler, akarsular, dağlar, ovalar gibi coğrafi oluşumlar ile bitkiler, hayvanlar, salgın hastalıklar gibi unsurlar çevre tarihi çalışmalarının öznesi olarak belirmişlerdir. Çevre tarihçiliğinin en önemli başlıklarından bir tanesi insan-su ilişkisi olarak görülmektedir. Bilindiği üzere antik dönemlerden bu yana insan toplulukları suyun yakınında olma ihtiyacı hissetmişler ve büyük medeniyetler genelde su kaynakları etrafında yükselmişlerdir. Setler ve barajlar ise insanoğlunun suyu kontrol etme ve sudan yararlanma anlayışının bir sonucu olarak yüzyıllar boyu gelişme kaydetmişlerdir. Denizli Çivril Işıklı Gölü, Büyük Menderes Nehri ile Kufi Çayı’ndan beslenen bir tatlı su gölüdür. Bölgede mevcut su kapasitesi doğrultusunda tarımsal faaliyetler yürütülmüş, buna paralel suyu kontrol etmenin zorunluluğu da hissedilmiştir. Bu çalışmada, Denizli Işıklı Gölü Barajı’nın inşası çalışmaları ile barajın bölgeye etkileri analiz edilecek ve tüm bu gelişmeler çevre tarihi perspektifinden değerlendirilecektir.

**Anahtar Sözcükler:** Çivril Işıklı Gölü Barajı, suyun kontrolü, insan-su ilişkisi, çevre tarihi, baraj inşası

\* Yazarlar bu çalışmaya eşit oranda katkı yapmışlardır.

\*\*Prof.Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti ABD, ukarabulut@pau.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-2345-6789>).

\*\*\* Dr. Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, yavuzyildirim977@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0000-0000-0001>).

**Abstract**

Environmental history is a newly developing field of historiography in the world and in Turkey. As the power-centered historiography changed during the period after the World War II, a new scholarship has started to emerge as a result of an inquiry on the individuals and societies standing the outside the margins of the field of power. The new approach which focused on the ordinary actors and their agency in shaping the historical moment necessitated interdisciplinary research at the same time. Environmental history is one of the outcomes of this perspective. The idea that non-human agency affected human attitudes vis-à-vis the environment as an interaction of human-environment relationships demonstrated that non-humans might also be historical agents. Furthermore, the recent destruction of environment during the last decades has articulated much more attention to the environmental problems. Regarding these all, rivers, streams, mountains, plains and certain other elements such as plants, animals, epidemic diseases have been attributed attention by the environmental history. One of the significant topics regarding the environmental history has been considered to be human-water relationships. The historical need for humans to be very close to the water sources caused the emergence of great civilizations in the vicinity of rivers. Dam lakes, from this perspective, could be considered as a significant attempt for controlling and benefitting from the water sources. Işıklı Dam Lake in Çivril/Denizli, is a freshwater lake originated from Büyük Menderes and Kufi Çayı. Benefitting from this, agricultural activities were carried out with the water capacity in the region as it necessitated controlling the water. In this study, the construction works of Denizli Işıklı Lake Dam and the effects of the dam on the region will be analyzed and all these developments will be evaluated from the perspective of environmental history.

**Keywords:** *Çivril Işıklı Dam Lake, controlling water, human-water relationship, environmental history, dam constructions*

## Giriş

İnsanoğlu doğayı bahşedilmiş veya var olmuş bir hazine gibi görme eğilimi içinde hiç bitmeyecekmişçesine tüketme tutumuyla doğayı kendisine uydurmaya çalışmaktadır. Su konusu da bu yaklaşımın merkezindedir. Su, yaşam kaynağı olarak canlılar için en vazgeçilmez bir bileşkedir. Günümüzde uzay araştırmalarında insan yaşamının belirmesi için araştırılan yerde aranan en birincil öğedir. İnsanın yaşam mücadelesinin geçtiği yerler hep su etrafında şekillenmiştir. Su arzı, niceliği, içilebilmesi, akışı, üzerinde taşıma yapılabilmesi veya yok olması gibi olguların toplulukların yaşam biçimini etkilediği bilinmektedir.

Tarımsal üretime geçebilen toplumların medeniyetlere dönüşmesi suyu kontrol edebilme kapasitesi ile doğrudan ilintilidir. En erken dönemlerden modern döneme kadar insanoğlu doğa üzerinde iktidar kurabilme mücadelesine girişmiş ve bu mücadele bir devinim biçiminde hiç durmadan devam etmektedir. Hiç şüphesiz ki insanın su ile etkileşiminde en önemli ilişkisi kuraklık tehdidi olmuştur.<sup>1</sup> Bu bağlamda, kuraklık ve su baskınlarından korunmak çevresel bir unsur olarak suyun aktif; insanın ise pasif olduğu bir ilişki biçimi ortaya çıkmıştır. Bu durumların yaşanmaması için önlem alma düşüncesi pasif olan insanoğlunu aktif hale getirmiştir.

Modern öncesi dönemde çeşitli amaçlarla gerçekleşen su kontrolü; setler, bentler ve kanallar şeklinde mekanik mühendislik yöntemleriyle inşa edilmiştir. İlk barajın M.Ö. 4000 yıllarında Nil nehri üzerinde yapıldığı tahmin edilmekle beraber<sup>2</sup>, Osmanlı Devleti'nde ise daha çok İstanbul'un içme suyunu temin etmek amacıyla bentler yapıldığı bilinmektedir.<sup>3</sup> Sanayi devrimi sonrasında suyu kontrol etme biçimi olarak betonarme teknolojisi geliştirilmiş, barajlar yapılmaya başlanmıştır. Barajlar, sulama suyu, içme suyu oluşturma, taşkınları önleme ve kontrol etme ile hidroelektrik enerjisi üretme amacıyla yapılmaktadırlar.<sup>4</sup> Cumhuriyet tarihinde ilk baraj, etüt çalışmalarına 1929'da başlanan ve 1936'da hizmete açılan Ankara Çubuk Barajı'dır<sup>5</sup>.

Cumhuriyet döneminde suyun kontrol edilmesi çalışmalarını Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nden (DSİ) öncesi ve sonrası şeklinde ayırmak doğru olacaktır. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 18.12.1953'te kabul edilen ve 28.02.1954'te yürürlüğe giren 6200 sayılı Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun ile kurulmuştur.<sup>6</sup> DSİ'den önce baraj yapımı işleri Nafia Vekâletine bağlı Su İşleri Reisliği eliyle yürütülmüş ve bu süre zarfında sadece on iki baraj ve göl düzenlemesi yapılmıştır.<sup>7</sup> DSİ Genel Müdürlüğü'nü beş yıl boyunca yürüten ve "Barajlar Kralı" olarak da anılan Süleyman Demirel'in, DSİ Genel Müdürlüğü döneminde kurum kapısına yazdırmış olduğu

1 Joachim Radkau, *Doğa ve İktidar Global Bir Çevre Tarihi*, (Çev. Nafiz Güder), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 17.

2 Nuray Gedik, *Su Yapıları Ders Notu*, s. 2.

3 Hakan Yiğitbaşıoğlu, "Türkiye'deki Barajlar", *AÜ Türkiye Coğ. Arş. ve Uyg. Merkezi Dergisi*, 5, 1996, Ankara s. 172.

4 Necati Ağırlioğlu, *Baraj Planlama ve Tasarımı Cilt 1*, Bayrak Yayıncılık- Matbaacılık, İstanbul, 2007, s. 11.

5 Yüksel Özgen, Recep Büyüktol, "Cumhuriyetin İlk Barajı: Çubuk Barajı (1929-1936)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 59, Güz 2016, ss. 87-110.

6 Hüsnüye Akıllı, "Türkiye'de Su Yönetiminin Değişen Yüzü: Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü", *Memleket Siyaset Yönetimi*, 7/18, 2012/18, s. 58.

7 Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün Tarihçesi, <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/692>, Erişim Tarihi: 27.04.2022 (22.59).

“Görevimiz, Tük insanının muhtaç olduğu suyu bulmaktır.”<sup>8</sup> ifadesi, suya olan ihtiyacı ve suyu kontrol etmenin zarureti göz önüne sermektedir. Yeryüzündeki yüzeysel suların %97,6’sının tuzlu sulardan oluşması ve geri kalan kısmının da buzullarda bulunması<sup>9</sup> nedeniyle suyun kıtlığı, israf edilmemesi, tarımsal faaliyetlerde suyun kullanılmasıyla verimin artırılması, taşkın ve kuraklıktan korunmak gibi ihtiyaçlar kırsal yaşam başta olmak üzere tüm toplumun sorunsallarıdır.

### 1. Çevre Tarihi Perspektifinden İnsan-Su İlişkisi

Tarih yazıcılığının, modern dönemle birlikte kat ettiği gelişim, devlet merkezli tarih anlatısından toplum merkezli anlatıya, siyasi tarihten sosyal, ekonomik ve kültürel tarihe doğru evrilmiştir. Bu dönüşüme paralel, tarihin yeni öznelerle tanımlanması durumu da ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın ortalarına değin birey veya insan topluluklarını merkeze alan tarih yazıcılığı, insan-doğa ilişkilerinin bir sonucu olarak, bireylerin veya toplumun yaşamında etki eden insan dışı unsurları da merkeze alan çalışmaların yolunu açmış ve çevre tarihi merkezli tarih yazıcılığı ortaya çıkmıştır. Her ne kadar tarih anlatısını yalnızca insan ortaya koyuyorsa da, tarihin tek öznesi insan değildir.<sup>10</sup> Modern tarihçiliğin ortaya çıkışından beri ihmal edilen, insanın insan dışı varlıklarla bağlantısı ve etkileşimi meselesi, belli bölgelere, uygarlıklara ve insanlar arası etkileşimlere odaklanan tarih yazıcılığının alışlagelmiş yaklaşımlarının değişmesi gerektiği gerçeğini değiştirememiştir. Hâlbuki insanların yalnız birbirleriyle değil, her zaman yer ve zamansal açıdan insan dışı dünyayla da etkileşimde olduğu bir gerçektir. Tüm insan eylemleri, ekosistemler bağlamında gerçekleşir ve zaman ile mekâna göre onlardan etkilenir.<sup>11</sup>

Bu anlayıştan yola çıkarak gelişen çevre tarihinin konusu, insanın etkileşim içerisinde olduğu doğaya ait, su ve sulak alanlar, ormanlar, dağlar, otlaklar, bataklıklar ve hatta hayvanlar olabildiği gibi, uzun bir tarihsel süreç içerisinde karşılıklı ilişkinin çeşitli sonuçları ve bunun insanın kültürel tarihinde yarattığı dönüşüm de çevre tarihinin ilgi alanı içerisinde yer almaktadır. Ayrıca tarih boyunca büyük medeniyetlerin de su kaynakları çevresinde gelişmesi tesadüfi değildir. Mezopotamya’daki Fırat ve Dicle nehirleri, Mısır’da Nil Nehri ve Hindistan’daki Ganj ve Indus Nehirleri, tarih öncesi büyük medeniyetlerin gelişimine yataklık etmişler ve bu etki günümüze kadar devam etmektedir.<sup>12</sup>

Çevre tarihinin gelişimine paralel bir şekilde, bilhassa Batı ülkeleri merkezli ve eğlenceye dönük gerçekleşen kültürel değişim, çevresel aktörlerin, çevre tarihinin çıkış noktası olan makro bir perspektifle, uzun erimli bir süreçte insan-doğa ilişkilerinin açıklandığı çalışmaların birer varyantını oluşturmuşlardır. Eğlenceye dönük çevre tarihi

8 İTÜ Vakfı Dergisi, “İTÜ’lü Süleyman Demirel”, *İTÜ Vakfı Dergisi*, 70, Ekim-Aralık 2015, s. 73.

9 Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevrebilim*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, s. 105.

10 Onur İnal, “One-Humped History: The Camel as Historical Actor in the Late Ottoman Empire”, *International Journal of Middle East Studies*, 53, 2021, s. 57.

11 Richard C. Foltz, “Does Nature Have Historical Agency? World History, Environmental History, and How Historians Can Help Save the Planet”, *The History Teacher*, 37/1, Kasım 2003, s. 10.

12 Osmanlı/Türk coğrafyası ile ilgili nadir kapsamlı çevre tarihi çalışmaların bir tanesinde, erken modern dönemde Osmanlı idaresi altındaki Fırat ve Dicle nehirlerinin çevre tarihi perspektifi açısından yönetimi ve bölgeden kaynaklanan birtakım sorunların merkez politikalarına etkileri ele alınmıştır. Bkz. Faisal Husain, *The Tigris-Euphrates Basin Under Early Modern Ottoman rule, c. 1534-1830*, PhD diss., Georgetown University, Washington, D.C., 2018.

çalışmaları, yapay rezervuarlardan, doğal kumsallar ve plajlara kadar, bilhassa modern insanın eğlenceye dönük anlayışının izlenebileceği alanlar oluşturmuşlardır.

Su ile ilgili çalışmalarda su ve sulak alanların incelenmesi, barajlar, sulama kanalları, taşkınları önleme çabaları, su temini, hijyen gibi birçok alanda özne durumundaki suyun, aynı zamanda eğlenceye yönelik kültürünün oluşumunda ve bunu destekleyen bilhassa devlet merkezli birçok politikanın ortaya çıkmasında dikkate değer bir alan oluşturmuştur. Su, yaşam için mutlak bir gereksinim olmasının yanı sıra, gezegenimizde kapladığı alan bakımından da insan doğa ilişkilerinin en önemli aktörlerinden bir tanesi olmuştur. Dünya yüzeyinin yaklaşık yüzde 70'i suyla kaplıdır. Bu nedenle çalışmamızda görüleceği üzere insanoğlu tarafından inşa edilen bir baraj, suyun kontrolü, sel ve taşkınların önlenmesi, içme suyu temini, bitkiler ve hayvanlar için gerekli olan sulama ihtiyacının giderilmesinin yanı sıra, hidroelektrik enerjisinin üretiminde de kullanılmaktadır. Dolayısıyla su, yalnız yaşamsal bir gereklilik olmayıp, kültürel, demografik, ekonomik, sosyal, mekânsal ve politik birçok değişikliğin de gerekçesini oluşturmuştur. Ayrıca uyum coğrafi farklılıklarından dolayı insan toplulukları üzerinde yarattığı etki de farklılaşmıştır. Grönland'da yaşayan insan toplulukları ile Sahra'da yaşayan insanların su ile ilişkilerinin aynı olmadığı da muhakkaktır.<sup>13</sup>

Bununla birlikte çevre tarihi/çevresel tarih, tarih yazıcılığı için yeni bir alan olarak görülmektedir ve yukarıda genel hatlarıyla bahsedilen konularla ilgili bilhassa Türkiye'de az sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. Sam White'ın *The Climate of Rebellion in the Early Modern Ottoman Empire*<sup>14</sup> başlıklı ve 16. yüzyıl sonunda gerçekleşen Celali İsyanlarının yaşanan kuraklıkla ilişkisini, çevre tarihi perspektifiyle değerlendiren bu yeni yaklaşım, Türkiye üzerine gerçekleşen çevre tarihi çalışmalarının da öncüsü olmuştur. Çok geçmeden Osmanlı coğrafyası üzerine çevre tarihi perspektifinden gerçekleşen yeni çalışmalar, bambaşka yaklaşımların da öncüsü olmuştur. Alan Mikhail'in *Under Osman's Tree, The Ottoman Empire, Egypt, and Environmental History* isimli çalışması Osmanlı Mısır'ında doğa ve iktidar arasındaki ilişkiyi bölgenin Osmanlı idaresi altında kaldığı 1517-1882 arasındaki süreçte insan dışı unsurların Osmanlı siyasetine etkisi bağlamında açıklamıştır.<sup>15</sup>

White'ın açtığı bu alan, son on yıldır başka çalışmaları da tetiklemiş ve daha bölgesel ve mikro tarih çalışmalarının gerçekleşmesinin önünü açmıştır. İnsan-su ilişkisinin Denizli ilindeki Işıklı Gölünde gerçekleşen baraj çalışmalarına yol açması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Su kaynakları, modernitenin ortaya çıkardığı imkânlar sonucunda daha geniş insan yerleşimlerine hizmet sunabilecek bir potansiyele kavuştuğunda, modernist ideolojilerin planları dâhilinde baraj ve sulama planlarının bir parçası haline gelmiştir.<sup>16</sup> Gelişen teknoloji ile birlikte baraj yapım hızının ulaştığı aşama, 20. yüzyılın ikinci yarısında muazzam bir seviyeye ulaşmıştır. 2000 yılında Dünya Barajlar Komisyonu, dünya genelinde 45 binden fazla baraj saymıştır. Dünyanın toplam sulanan yüzeyi ise, 1995 yılına dek geçen son yüzyıl içerisinde 5 kat genişleyerek 250 milyon hektara yükselmiştir. En hızlı genişleme

13 Stephane Frioux, "Environmental History of Water Resources", *The Basic Environmental History*, ed. Mauro Agnelotti, Springer, New York, 2014, s. 122.

14 Sam White, *The Climate of Rebellion in the Early Modern Ottoman Empire*, Cambridge University Press, New York, 2011.

15 Alan Mikhail, *Under Osman's Tree, The Ottoman Empire, Egypt, and Environmental History*, Chicago University Press, Chicago&London, 2017.

16 Stephane Frioux, "Environmental History of Water Resources", *The Basic Environmental History*, s. 121.

ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir.<sup>17</sup> Baraj yapımının bu denli hızlı ilerlemesi suyun tutulması ve sulama gibi verim artışına yol açabilecek olumlu etkiler yarattığı gibi, ekolojik dengenin bozulması ve yerleşim problemleri örneğinde olumsuz birçok süreci de tetiklemiştir. Örneğin baraj yapılan bir yerdeki balık çeşitliliğinin ve popülasyonunun zarar görmesi veya bölgedeki yerleşim yerlerinin sular altında kalması sonucu toplu yer değiştirmeler, insan, hayvan veya canlı hemen tüm varlıkları tehdit edebilen bir unsur haline getirmiştir. Kesin rakamlara ulaşılamasa da Komisyon raporu, 40 ila 80 milyonluk bir nüfusun rezervuar oluşumu nedeniyle yerinden edildiği sonucuna ulaşmaktadır.<sup>18</sup> Işıklı Gölü Barajı da bu etkileşimden masun kalmamıştır. Aşağıda inceleneceği üzere çevredeki fauna ve insan popülasyonunu hissedilir derecede etkilemiştir.

Türk tarih yazıcılığında çevresel tarih yaklaşımının olayları analiz etmede yeni bir anahtar görevi göreceği düşünülmektedir. Ancak çevresel tarihin ne olduğu konusunda alanda kuramsal ve metodolojik bir boşluk söz konusuydu. Alandaki bu boşluğu doldurması bakımından kuramsal ve metodolojik bir derleme olan Donald Hughes'ın eserini *Çevresel Tarih Nedir?*<sup>19</sup> ismiyle Türkçe'ye kazandıran M. Fatih Çalışır ciddi bir ihtiyacı karşılamıştır. Kitap, çeşitli temalarda yazılan çevresel tarih eserlerini tanıtan, çevresel tarihin ne olduğu, nasıl yazılması gerektiği, niçin ihtiyaç duyulduğu, hangi disiplinlerle etkileşimde olduğu gibi benzer sorulara cevap vermeye çalışan yönleriyle alanda önemli bir boşluğu doldurmuş ve yapılacak çalışmalar için bir deniz feneri olma niteliği taşımaktadır.

## 2. Su ve Mühendislik İlişkisi: Işıklı Gölü Barajı

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü öncesinde yapımı tamamlanan barajlardan biri de Denizli Çivril Işıklı Gölü Barajı'dır. Çivril sözcük anlamı itibarıyla "bol sulu geçit" demektir<sup>20</sup>. Işıklı Gölü ve çevresine ait 1332 tarihli Osmanlı haritası ışığında edinilen bilgilere göre,<sup>21</sup> Işıklı Gölü, Gök Göl, Büyük Menderes ve Kufi Çayı tarafından beslenen yer yer bataklık bir su kaynağıdır. Dinar mintikasından gelen Büyük Menderes nehri önce 19 km. kadar akıp Gök Göl'e; 9 km. sonra da Işıklı Gölü'ne akmaktadır.<sup>22</sup> Işıklı Gölü'nü besleyen diğer kaynak olan Kufi Çayı da Sandıklı dolaylarından gelmektedir. Kufi Çayı'nın çıkış kaynağının yoğun kar yağışı alan bir bölgede olmasından dolayı kar sularının erimesiyle taşkınlar görülmektedir; ancak yaz döneminde ise yer yer kuraklığa rastlanmaktadır.<sup>23</sup>

Gölü'n yer yer bataklıklarla kaplı olması, Gölü besleyen su kaynaklarının akış düzensizliği gibi nedenlerden dolayı büyük bir potansiyele sahip olan Işıklı Gölü'nden istenilen seviyede yararlanılamamasına neden oluyordu. Ayrıca bölgenin yıllık yağış miktarının 409,56 mm. olması; buharlaşmanın da 472,44 mm. düzeyde olması<sup>24</sup> nedeniyle yarı kurak bir konvansiyonel özellik göstermesi Işıklı Gölü üzerinde baraj

17 Stephane Frioux, "Environmental History of Water Resources", *The Basic Environmental History*, s. 130.

18 Stephane Frioux, "Environmental History of Water Resources", *The Basic Environmental History*, s. 130.

19 Donald Hughes, *Çevresel Tarih Nedir?*, (Çev. M. Fatih Çalışır), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2019.

20 Çivril, <https://www.cevak.org.tr/tarih.aspx>, Erişim Tarihi: 13.03.2022 (21.11).

21 BOA, Yer: HRT. h. /1679- H- 25.12.1332.

22 Nizamettin Kazancı, Alper Gürbüz, Sonay Boyraz, "Büyük Menderes Nehri'nin Jeolojisi ve Evrimi", *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 54/1-2, Nisan- Ağustos 2011, s. 29.

23 Mehmet Akif Ceylan, Adnan Eskikurt, "Kufi Çayı Boğazı'nın Doğal ve Tarihi Coğrafyası (Çivril/Denizli)", *Marmara Coğrafyası Dergisi*, 3/1, İstanbul, 2001, ss. 133-134.

24 Fatma Aksever, Ayşe Eroğlu, "Çivril- Baklan (Denizli) Ovasında Yeraltı suyuna İklim Değişikliğinin Etkisi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7/1, 2016, s. 16.

kurulmasına ihtiyaç duyulmasının bir başka nedenidir. Işıklı Gölü hinterlandında Çivril ve Baklan ovalarının bulunması, ovalardaki arazinin büyüklüğü, arazinin sulanabilmesi, sulanabilecek arazideki verim artışı, ürün deseninin değişebilme potansiyeli ve Işıklı Gölü çevresinde yaşayanların ekonomik-sosyal değişimleri için Işıklı Gölü'nün su kontrolüne ihtiyaç duyulmuştur. **Işıklı Gölü'nü besleyen Kufi Çayı'nın, Çivril ilçe merkezine yakın bir geçiş noktasında olmasından dolayı sel ve taşkınlar gerek ilçe merkezine gerekse de ova için ciddi bir sorun oluşturmaktaydı.**<sup>25</sup>

Yine bölgede yaşanan yoğun yağışların Kufi Çayı'na karışmasıyla sel felaketlerine açık olması da baraj ihtiyacını tetikleyen bir diğer faktör olarak sıralanabilir. Nitekim 13 Nisan 1941 yılında Çivril'de 24 saat süren yağış sel felaketine yol açmıştır. Sel suları sonucunda Çivril üç taraftan sular altında kalmıştır. Sel nedeniyle, 49 evle, 51 ahır tamamen, 60 evle, 49 ahır ve samanlık kısmen yıkılmıştır. Kızılay bölgeye çadır desteği de sağlamıştır. Ayrıca Çivril, Çöplü, Sökmen, Yamanlar, Serbanşah, Haydan, Koçak, Ömerli, Çaylı, Yakaçık, Somak, Karayahşiler köylerinin ekili ve ekili olmayan arazileri sular altında kalmıştır.<sup>26</sup> Sel baskını nedeniyle 26'sı ilçe merkezinde tamamen yıkılmış ve 34'ü de ilçe merkezinde toplam 36 hane yıkılma derecesine gelmiştir. Ayrıca 145 ahır ve samanlık tamamen, 48 ahır ve samanlık da kullanılmayacak hale gelirken<sup>27</sup> yine Çivril ovasına komşu olan Baklan ovasının sulu tarıma muhtaç olması, su rejiminin düzenlenmesiyle gelişebilecek balıkçılık ve tatlı su kereviti yetiştiriciliği gibi ekonomik değeri yüksek faaliyetler ancak suyun kontrolü ile gerçekleştirilebileceğinden baraj yapımı zaruriydi.

Bu hususta ilk çalışmalar Nafia Vekâlet'ine bağlı Su İşleri Dairesi Reisliği'nce 1939 yılında başlamıştır. Dönemin İkinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelmesi itibarıyla bir taahhüt işi olarak Işıklı Gölü üzerine kurulacak olan su biriktirme inşaatı, istenilen şekilde gerçekleştirilememiştir. Yapımın gecikmesinde artan işçilik fiyatları, malzeme, ekipman fiyatlarının artışı etkili olmuştur. Taahhüt işini yüklenen firma 1942 yılında tekrar Nafia Vekâlet'ine müracaat etmiş, elde bulunan imkânlar dâhilinde özellikle sulamanın bir an evvel başlatılabilmesi için fiyat düzenlemesine gidilmek üzere 4 Şubat 1943 tarihinde görüşmelere başlanabilmiş; 9 Nisan 1943 tarihinde taahhüt işinin devam ettirilmesi konusunda karar alınmıştır.<sup>28</sup> Savaş döneminde Türkiye'nin güvenlik endişesinin artmasına bağlı olarak askeri harcamaların bütçedeki payının %45-48 arasında gerçekleşmesi,<sup>29</sup> diğer taraftan 1939-1944 yılları arasında toptan eşya fiyatlarında artış oranının %350'ye<sup>30</sup> kadar çıktığı gerçeği ekonomik durumun vahametini ortaya koymaktadır. Işıklı Gölü üzerindeki su kontrolüne yönelik bu ilk girişimin, dönemin ekonomik gelişmeleriyle yakın ilişkisini ortaya koymaktadır.

Nafia Vekâleti ile Maliye Vekâleti'nin ortaklaşa icra edecekleri bir kararname ile Işıklı Gölü Baraj yapımı işi, o yıllarda adı "Devlet Şurası Umumi Heyeti" olan Danıştay'ın aldığı

25 T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, *GökGöl ve Işıklı Gölleri Sulak Alan Yönetim Planı (2011-2015)*, Ankara, 2011, s. 9.

26 BCA, 30.10.0.0/ Yer: 118-834-28.

27 BCA, 30.10.0.0/ Yer: 118.834.33.

28 BCA, 30.10.0.0/ Yer: 158.108.6.

29 Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 66.

30 Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 215.



karar dahilinde ihale edilmiş ancak 1943 yılı Eylül ayında adım atılabilmıştır. Barajın keşif bedeli olarak 1.133.860 lira belirlenmiş ve yapım işi mühendis Ali Naki Erenyol ve ortaklarına ait Kollektif Şirketi'ne ihale edilmiştir.<sup>31</sup> Sözleşmede özellikle kum, çakıl ve çimento fiyatları ile işçilik giderleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Teknik şartname mahiyetindeki sözleşme eklerinde kol gücünün oranının yüksekliği dikkat çekicidir. 1940'ların Türkiye'sinde kalifiye işçi yetersizliği ve inşaat teknolojisinin yeni gelişmesinden dolayı bu çaptaki işlerin yapımının zorlu olduğu bir gerçektir. Yine işçilerin niteliklerine göre usta ve çırak olarak (amele, lağımçı, duvarcı, taş ustası, makinist, dülger, boyacı, doğramacı, demirci) yevmiye bedelleri ayrıntılı olarak belirtilmesi maliyet muhasebesi yapıldığının göstergesi olup, en yüksek yevmiye bedeli de en teknik personel statüsünde bulunan makiniste (7 TL) verilmesi karar altına alınmıştır. Tüm bu ayrıntılar dönemin ekonomik durumunu, insan gücünün niteliğini göstermesi açısından değerli olup, Işıklı Gölü Barajı inşasının dönemin önemli bir devlet yatırımı olduğunu göstermektedir.

Işıklı Gölü Baraj yapımının sözleşmesi, 10.4.1945 tarih ve 4656/54 sayılı Danıştay mütalaasına dayanılarak bozulmuş ve baraj yapım işinin durdurulmasına karar verilmiştir. Yalnız gövde kısmının yapıldığı sözleşmede belirtilen diğer hususların yapılmamasından dolayı işin devam ettirilmemesine ve ilerleyen bir tarihte yeniden ihale edilmesine karar verilmiştir.<sup>32</sup> Çivril ve havalisinin tarımsal verimlilik ve yeni tarımsal ürünlere geçiş, bölge ekonomisinin kalkınmasının direkt etkisi olan sulu tarım, bir başka döneme kalmıştı. Bu durum ihtiyaç duyulan suyun temin edilmesini geciktirmişti.

1949 yılında Denizli Milletvekili ve aynı zamanda Tarım Bakanı olan Cavit Oral ile Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan, Denizli - Afyon bölge ziyaretlerinde Çal'da halka seslenmişler, bölgenin iki sorunu olduğunu dile getirmişlerdir. Yol ve su meselesinin bölge için önemli olduğunu, yol meselesinin çözülmek üzere olduğunu su meselesi içinde ellerinden geleni yapacaklarını ifade etmişlerdir. Çal-Baklan Ovası ve Çivril Işıklı Sulama tesislerini de görecekleri bilgisine *Ulus* gazetesinde yer verilmiştir.<sup>33</sup> Barajın yapılamaması ve suya ihtiyacın devam etmesi mahiyetinde Denizli'deki çiftçilerin pamuk üretiminde karşılaştıkları en önemli iki sorunun su ve kredi bilgisini haber yapan *Yeni İstanbul* gazetesi, bölgede 26 bin hektar sulu tarım yapılabilecekken sadece 11 bin hektar alanın sulanabildiği bilgisini vermiştir.<sup>34</sup> Çivril ve Baklan ovalarının sulanması ancak Işıklı Gölü Barajı yapılabilmesinden geçtiği aşikârdır. Nihayet 1950 yılında başlatılan baraj yapım işini üstlenen yüksek mühendis Reşat Azizoğlu'nun çağrısıyla 13 Mart 1951 tarihinde o yıllarda Ankara Hukuk Fakültesi öğrencisi olan Ayhan Şahenk de baraj inşaatına müdahil olmuştur. Baraj yapımı devam ettiği dönemde suyun artmasıyla verimliliğin artacağı ve Söke Ovası'na kadar suyun verilebileceği bilgisi dönemin basınında yer verilmiştir.<sup>35</sup> Baraj yapımı 12.02.1953 tarihinde 2.383.600 liraya mal edilerek tamamlandı (Ek-1).<sup>36</sup> Baraj yapımı tamamlandıktan sonra yüzey ölçümü 61,7 km<sup>2</sup>'ye ulaşmıştır.<sup>37</sup> DSİ verilerine göre,

31 BCA, 030.11.1/ Yer: 162.20.19.

32 BCA, 030.11.1/ Yer: 176.20.19.

33 "Bayındırlık ve Tarım Bakanları Afyon'a gittiler", *Ulus*, 27 Eylül 1945, s. 5.

34 Tarhan Toker, Egenin pamuk merkezi: Denizli", *Yeni İstanbul*, 21 Eylül 1950, s. 4.

35 "Işıklı köyü barajı inşaatı", *Milliyet*, 07.03.1952, s. 3.

36 Devlet Yayını, *Denizli İl Yıllığı 1967*, Ayyıldız Matbaası, Denizli, 1968, s. 98.

37 T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, *Denizli İli Işıklı- Gököl Sulak Alan Revize Yönetim Planı Projesi Hidrolojik- Hidrojeolojik Değerlendirme Raporu*, Denizli, 2018, s. 9.



54 bin hektar alanı sulamaktadır. Toprak dolgu olarak inşa edilen baraj işletmesi taşkın koruma, erozyon ve rusubat (çökelti) kontrol ile sulama amaçlı hizmet vermektedir.<sup>38</sup>

### 3. Işıklı Baraj Gölü Periferinde Canlı Yaşam

Gökgöl, Büyük Menderes, Kufi Çayı ve Işıklı Gölü Barajı'nın kesiştiği nokta doğal yaşam alanı olarak pek çok canlıya ev sahipliği yapmaktadır. Baraj yapımı sonrasında suyun tutulması, taşkınlardan korunmanın sağlanması yaşanan iklim değişikliği karşısında bölgedeki yaşam için vazgeçilmez olmuştur. Işıklı Gölü Barajı, su ekosistemi açısından göl, nehir, dere, kanallar, sazlıklar ve bataklıklardan müteşekkil hale gelmiştir. Işıklı Baraj Gölü tamamlandıktan sonra derinliği maksimum 7 metreye ulaşmakta, kış mevsiminde dolan baraj haziran ayından itibaren başlayan sulama faaliyetleri (özellikle pamuk üretimi) neticesinde bataklıklar meydana getirmektedir.<sup>39</sup> Baraj içinde birkaç saz adacığı da oluşmuştur.

Hayvan popülasyonu ve çeşitliliği açısından baraj sonrası su birikiminden dolayı bir artış görülmüştür. Barajda yaşam bulan canlıları kabaca ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi ticari faaliyetler dışında kalanlar, ikincisi ticari nitelikteki canlı yaşamıdır. Ticari faaliyetler dışında kalan türler içerisinde en önemli popülasyon kuşlardır. Baraj ve çevresinde 217 kuş türüne rastlanmış olup son yıllarda bu sayı 153'e kadar düşmüştür.<sup>40</sup> Ayrıca sayıları hızla azalan tepeli pelikan (*pelecanus crispus*), sakarmeke (*fulica atra*), erguvani balıkçıl (*ardea purpurea*) ve karabaş martı (*larus ridibundu*)<sup>41</sup> canlı türlerine Işıklı Baraj Gölü'nde rastlanmaktadır. Gölün muhtelif noktalarında kuş gözlem kuleleri bulunmaktadır. Ancak çeşitli nedenlerle istenilen biçimde kullanılamamaktadır.<sup>42</sup>

Bu türlerin dışında barajda 1980'den itibaren kerevit (*astacus leptodactylus*) üretimi başlamıştır. 1980'de 1010 ton olan üretim 1985 sonrası kerevitlerde görülen veba nedeniyle hızla düşmüş, 1986-1997 yılları arasında üretim yapılamamış, 1998 sonrasında yapılan üretimler ise sürdürülebilirlik ve verimlilik açısından sınırlı seviyede kalmıştır.<sup>43</sup>

Bitki florası bakımından baraj yapımından sonra nilüferler yetişmeye başlamıştır. Sulama ve taşkınlardan korunma amacıyla yapılan baraj zamanla florasındaki değişim sonucunda yaz dönemlerinde nilüferlere ev sahipliği de yapmaktadır. Doğaseverlerin ilgisini çeken Işıklı Gölü Barajı iç turizmin canlanmasına da etki etmektedir.<sup>44</sup> (Ek-2)<sup>45</sup>

38 DSİ 212. Şube Müdürlüğü Kayıtları.

39 Gernant Magnin, Murat Yazar, *İmportant Bird Areas in Turkey*, Doğal Hayatı Koruma Derneği, İstanbul, 1997, ss. 75, 76.

40 T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, *Işıklı-Gökgöl Gölleri Sulak Alan Yönetim Planı Ornitojik Değerlendirme Raporu*, Denizli, 2018, s. 9.

41 Ahmet Büke, Murat Gültekin, Buket Bahar Dıvrak, Çağrı Göcek, Mustafa Özgür Berke, Hülya Çeşmeci, Büyük Menderes Havza Atlası, 5 Basım, İstanbul, t.y., ss. 110, 112.

42 Çivril Belediyesi, *Işıklı ve Gökgöl Sulak Alanların Kurtarılması ve Sürdürülebilir Yönetimi için Fizibilite Raporu Oluşturulma Projesi*, Denizli, 2015, s. 30.

43 Gülşen Timur, Metin Timur, Öznur Diler, "Türkiye'de Kerevit Vebası Hastalığının Bazı Göllerde Kerevit Stoklarına Etkisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Eğirdir Su Ürünleri Fakültesi Dergisi*, 6/2, 2010, s. 32.

44 "Nilüferleriyle ünlü Işıklı Gölü birçok kuş ve ender balık türüne ev sahipliği yapıyor", <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/niluferleriyle-unlu-isisli-golu-bircok-kus-ve-ender-balik-turune-ev-sahipligi-yapiyor/2320931>, Erişim Tarihi: 19.05.2022 (23.39).

45 Doğa ve Çevre Vakfı (Doçev), Arşivi.

Diğer taraftan kirlilik önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kirlenmenin birkaç nedeni bulunmaktadır. Yakın bölgedeki meyve suyu fabrikaları, tarımsal ilaç kirliliği, evsel atıklar belli başlılar arasındadır. İklim değişikliği, vahşi sulama, kuraklıklara bağlı olarak su miktarı azalma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.<sup>46</sup> Tüm bu olumsuz etmenlerin dramatik bir sonucu olarak 2016 yılında 1,5 milyon balık telef olmuştur.<sup>47</sup>

Yaşanılan çevre kirliliklerinin önüne geçmek, baraj florası ve faunasını korumak amacıyla 2016 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Işıklı ve Gökgöl Sulak Alanlarını “Ulusal Öneme Haiz Sulak Alan” olarak tescil edilmiştir. Bu kapsamda çevrenin korunması, çevresel olaylara dikkatin artırılması istenmiştir.<sup>48</sup> Bu gelişmenin dışında bölgenin sürdürülebilir yaşam çevresi olabilmesi için, Işıklı Gölü Önemli Doğa Alanı (ÖDA) (EGE-030), Önemli Kuş Alanı (ÖKA), Nitelikli Doğal Koruma Alanı (2. Derece Doğal Sit Alanı), Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı (3. Derece Doğal Sit Alanı), 3. Derece Arkeolojik Sit (Işıklı kaynakları civarı) olarak kabul edilmiştir.<sup>49</sup>

#### 4. Suyu Kontrol Etmenin Ekonomi Politikası ve 1950’li Yıllardan Günümüze Işıklı Barajı

Suyu kontrol etmek, paylaşmak ve kullandırmak modern devlet anlatısı içinde devletin etkinliğini gösteren bir unsur olmuştur. İnsanoğlunun yerleşik yaşama geçmesi ve tarım yapmasıyla su, önem arz etmiş ve suya hâkim olanların güçlü olduğu görülmüştür. Bu bağlamda 1950’li yıllarda Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü görevini üstlenen, 60’lı yıllarda siyaset sahnesine çıkan Süleyman Demirel, 4 Eylül 1967’de Milletlerarası Büyük Barajlar Komisyonu Dokuzuncu Kongresi açılış konuşmasında şunları ifade etmiştir: *“1950’deki enerji istihsalimizin %4’ü hidrolik, %96’sı termik iken bugün %40’ı hidrolik, %60’ı termiktir. Önümüzdeki 5 yılsonunda ise %60’ı hidrolik ve %40’ı termik olacaktır. 1950 senesinde barajlar gerisinde toplanan su miktarı sadece 100 milyon metre mikab iken, bugün bu miktar 15 milyar metre mikab civarındadır. Ve yine önümüzdeki 5 sene civarında iki misline çıkartılacaktır. Binlerce dönüm arazi kurutulmuş, binlerce dönüm arazi taşkınlarından kurtulmuştur.”*<sup>50</sup>

Hava sıcaklığı, suyun buharlaşması, kaçak su kullanımı ve sondajlara bağlı olarak sulama hizmetlerinin istenilen seviyelerde olmadığı durumlar yıllar itibarıyla olmuştur. 1950’li yıllarda çevre bilincinin gelişmemesi, tarımsal sulamanın da vahşi sulama biçiminde yapılmasından dolayı Işıklı Gölü Baraj suyu yetersiz kalmıştır. Bu kapsamda suyun verilmesi ve sıklığı konusunda zaman zaman düzenlemeye de gidilmiştir. Sözgelimi 1957 yılında kar yağışlarının da yetersiz kalmasından dolayı barajdan kanallara bırakılan su miktarında artışa gidilmiştir (baraj suyu asgari seviyesine düşme pahasına). Sarayköy ve Aydın ovalarında (Nazilli, Koçarlı, Germencik, Söke ve Aydın) sulamanın sürdürülebilmesi

46 Mehmet Ali Çelik, Ali Ekber Gülersoy, “Işıklı Gölü (Çivril- Denizli) Çevresindeki Arazi Kullanımı Faaliyetlerinin Göl Üzerine Etkilerinin İncelenmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ağustos 2013, 29, ss. 191-200.

47 “Büyük Menderes’teki kirlilik 1,5 milyon balığı telef etti.”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/buyuk-menderesteki-kirlilik-15-milyon-baligi-telef-etti-614766>, *Cumhuriyet*, 12 Ekim 2016, Erişim Tarihi: 19.05.2022 (22.59).

48 T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, *Denizli İli Çivril İlçesi, Işıklı ve Gökgöl Sulak Alanları Tescili*, Sayı: 30770851/252.04.01-6371, 13.06.2016.

49 T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, *Gökgöl ve Işıklı Sulak Alan Revize Yönetim Planı Projesi Ekolojik Değerlendirme Raporu*, Denizli, 2018, s. 3.

50 BCA, 30.01.0.0/ Yer: 16.89.7/4.

için Büyük Menderes yatağından çekilen su miktarında artışa gidilmiş, aynı zamanda Çine Çayı tamamen kururken Akçay'ın su miktarı da azalmıştır. Adı geçen bölgeler başta pamuk üretimiyle dokuma sanayii için büyük önem arz ederken, İzmir hinterlandının yaş sebze-meyve ihtiyacını karşılaması bakımından da stratejik bir bölge olması münasebetiyle Işıklı Gölü Barajı'ndan deşarj edilen miktarın kademeli olarak ayarlanmasına gidilmiştir. Su ihtiyacının doğru tespiti için yetkililer çiftçilerle bağlantıya geçmiş ve iş birliğine gitmişlerdir.<sup>51</sup> Çevresel bir etmen olarak suyun, kırsalda üretimin devamı, sanayide de hammadde gereksiniminin sağlanması bakımından belirleyici rol oynadığı ortadadır. Bu minvalde insanın eyleyici olmaktan uzak olduğu gerçeği bir daha gün yüzüne çıkmaktadır.

Işıklı Gölü Barajı hayata geçtikten sonra Aydın mıntkasındaki ovaları sulamaktaydı ancak Baklan Ovası yeterince su almamaktaydı. 1960'lı yıllar Türkiye'sinde tarım, Türk ekonomisinin birinci sektörü ve kalkınmanın da motoruydu. Kırsal nüfusun yoğunluğunun hesaba katılmasıyla birlikte su ve sulama meselesi dönemin en can alıcı konusu olmasından dolayı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı girişime geçmiş<sup>52</sup> ve barajda yeni inşaatları planlamış, 1968 yılında Işıklı Gölü Barajı bugünkü haline kavuşturulmuştur. Baklan Sağ ve Sol Sahil Sulama Birlikleri aracılığındaki kanallar yoluyla sulanan tarımsal arazi arttırılmıştır.

1844 yılı temettuat defteri kayıtlarına göre bölgede yapılan tarımın büyük çoğunluğu sulu tarıma dayanmayan hububat ağırlığının %73 olduğu bilinmektedir.<sup>53</sup> Sulama suyu biriktirme amaçlı yapılması planlanan baraj, bölge tarımsal faaliyetler için can suyu olmuştur. Son yıllarda özellikle şeftali üretimiyle nam salan Çivril ve bölgesinde baraj yapımından sonra başlayan sulu tarım neticesinde ürün çeşitliliği artmıştır. 2017 yılı verilerine göre elma üretimi 120.839 ton, şeftali üretimi ise 55.899 ton olmuştur.<sup>54</sup> Aynı zamanda Baklan Ovası'nın sulanması ürün deseninde büyük değişikliğe yol açmıştır. 2013 yılı raporuna göre, ayçiçeği tarımı 87.000 dekara yayılmış olup toplam sulanabilir alanın %54'üne tekabül etmektedir.<sup>55</sup> Çevresel değişim, ürün deseninde farklılaşmaya yol açtığı gibi ekonomik kalkınmanın da itici gücü olmuştur.

Işıklı Gölü Barajı faunasında ticari açıdan en sürdürülebilir olan faaliyet balıkçılıktır. 2020 yılı Denizli İl Tarım ve Orman Müdürlüğü istihsal hakkı kiralama ihale ilanına göre, turna balığı (dişli-esox lucius) (40.170 kg.), pullu sazan (cyprinus carpio) (38.340 kg.), gümüşi havuz balığı (c. giblelio) (78.310 kg.), kadife-yeşil sazan (tinca tinca) (44.950) balıklarının çıkarılabildiği barajda bir yıllık üretim kapasitesi toplamda 201.770 kg. olarak tespit edilmiştir.<sup>56</sup> Işıklı Gölü Barajı faunasındaki canlılar, bölge ekonomisi için katma değer yaratma açısından direkt ve dolaylı olarak süregitmektedir. Balık üretimiyle uğraşan yüzün üzerinde aktif balıkçı ve üç balıkçı kooperatifi bulunması<sup>57</sup> bölgede pek çok ailenin geçim

51 BCA, 30.01.0.0/ Yer: 74.471.10.

52 BCA, 30.01.0.0/ Yer: 94.590.10.

53 Selahittin Özçelik, "Temettuat Defterlerine Göre 1844 Yılında Çivril'de İktisadi ve Sosyal Hayat", *Dünden Bugüne Çivril Sempozyumu*, DİE Matbaası, Ankara, 1992, s. 209.

54 Denizli Ticaret Borsası, *Denizli Tarım ve Hayvancılık Envanteri*, Denizli, 2017.

55 T.C. Denizli Valiliği, *Baklan Sol Sahil Pompaj Sulama Birliği Denetim Raporu*, Denizli, 2014, s. 12.

56 Denizli İli Çivril İlçesi Işıklı Baraj Gölü, su Ürünleri İstihsal Hakkı Kiralama İhale İlanı, <https://denizli.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/Detay.aspx?Ogeld=270&Liste=Duyuru>, Erişim Tarihi: 19.05.2022 (22.40).

57 T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, *Gököl ve Işıklı Gölü Sulak Alan Revize Yönetim Planı Projesi Hidrobiyolojik Değerlendirme Raporu*, Denizli, 2018, s. 10.

kaynağı olduğu gibi baraj bölgesinde işletilen restoranlar da çevresel değişimin sonucu oluşmuştur (Ek-3).<sup>58</sup>

### Sonuç

Su hayati önemi olan bir varlık olarak günümüzde politize olmuş bir çevresel etmen haline gelmiştir. Küresel ısınmaya bağlı olarak oluşan iklim değişikliği; içme suyu erişimi, tarımsal sulama ihtiyacının karşılanması ve hidro-elektrik enerjisinin üretilmesi gibi insan eliyle suyun kullanımını her geçen gün zorlaştırmaktadır. Diğer yünden seller, su taşkınları, kuraklık, aşırı buharlaşma, evsel ve kimyasal atıklar gibi nedenlerden dolayı su kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılması güçleşmektedir.

Endüstri Devrimi ile başlayan karbon salınımındaki ve dünya nüfusundaki artış, gelir dağılımı dengesizliğine bağlı olarak temiz suya ulaşım ve yiyecek- içecek erişimi gibi sorunlar; ülke politikalarının oluşturulmasında çevresel bir perspektif geliştirilmesi gereksinimi doğurmaktadır. Denizli özelinde gerçekleştirdiğimiz bu çalışmada Işıklı Gölü Barajı incelenmiş ve yukarıda açıklanan gelişmeler doğrultusunda bu barajın yapımının gerçekleştiği görülmüştür. Taşkın ve selden korunmak ve tarımsal sulama yapmak amacıyla Işıklı Gölüne bir baraj inşa edilmiş ve suyun yıkıcı ve tahrip edici yönü bertaraf edilmek istenmiştir. Bir diğer açıdan bu gelişme, Büyük Menderes Havzasında sulu tarım kapasitesinin artırılmasıyla birlikte verimlilik artışına ve ürün deseninde zenginleşmeye yol açmıştır. Baraj faunasında hayat bulan su canlıları, ekolojik denge için olduğu kadar ticari açıdan da bölgeye canlılık kazandırmıştır.

Tüm bu gelişmelerin sürekliliği açısından son yıllarda devlet eliyle koruma tedbirleri geliştirilmiştir. Modern devlet sisteminde su rejimi doğal hayatın akışına bırakılmayan çevresel bir konu olup, doğal ve doğal olmayan yönleriyle değerlendirilmesi gereken bir alan haline almıştır.

### KAYNAKÇA

#### A. TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ (BOA) VE CUMHURİYET ARŞİVİ BELGELERİ (BCA)

BOA, HRT. h. /1679- H-25.12.1332.

BCA, 30.10.0.0 /Yer: 118.834.28. 13.04.1941.

BCA, 30.10.0.0 /Yer: 118.834. 33. 17.04.1941.

BCA, 30.10.0.0 /Yer: 158.108.6. 09.04.1943.

BCA, 030.11.1 /Yer: 162.20.19. 17.09.1943.

BCA, 030.11.1 /Yer: 176.20.19. 03.08.1945.

BCA, 30.01.0.0 /Yer: 74.471.10. 02.08.1957.

BCA, 30.01.0.0/Yer: 94.590.10. 01.11.1966.

BCA, 30.01.0.0 /Yer: 16.89.7/4. 04.09.1967.

#### B.RESMİ YAYINLAR ve RAPORLAR

<sup>58</sup> Doğa ve Çevre Vakfı (Doçev), Arşivi.

Çivril Belediyesi, (2015). *Işıklı ve Gökgöl Sulak Alanların Kurtarılması ve Sürdürülebilir Yönetimi için Fizibilite Raporu Oluşturulma Projesi*, Denizli.

DSİ 212. Şube Müdürlüğü Kayıtları.

Denizli Ticaret Borsası, (2017). *Denizli Tarım ve Hayvancılık Envanteri*, Denizli.

Doğa ve Çevre Vakfı (Doçev), Arşivi.

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, (13.06.2016). *Denizli İli Çivril İlçesi, Işıklı ve Gökgöl Sulak Alanları Tescili*, Sayı: 30770851/252.04.01-6371.

T.C. Denizli Valiliği, (2014). *Baklan Sol Sahil Pompaj Sulama Birliği Denetim Raporu*, Denizli.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, (2018). *Gökgöl ve Işıklı Gölü Sulak Alan Revize Yönetim Planı Projesi Hidrobiyolojik Değerlendirme Raporu*, Denizli.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, (2018). *Denizli İli Işıklı- Gökgöl Sulak Alan Revize Yönetim Planı Projesi Hidrolojik-Hidrojeolojik Değerlendirme Raporu*, Denizli.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, (2018). *Gökgöl ve Işıklı Sulak Alan Revize Yönetim Planı Projesi Ekolojik Değerlendirme Raporu*, Denizli.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, (2018). *Işıklı- Gökgöl Gölleri Sulak Alan Yönetim Planı Ornitolojik Değerlendirme Raporu*, Denizli.

### **C.SÜRELİ YAYINLAR**

“Bayındırlık ve Tarım Bakanları Afyon’a gittiler”, (27 Eylül 1945). *Ulus*.

“Işıklı köyü barajı inşaatı”, (07.03.1952). *Milliyet*.

Tarhan Toker, “Egenin pamuk merkezi: Denizli”, (21 Eylül 1950). *Yeni İstanbul*.

### **D.KİTAPLAR**

Ağralıoğlu, N. (2007). *Baraj Planlama ve Tasarımı Cilt 1*, Bayrak Yayımcılık- Matbaacılık, İstanbul.

Büke, A., vd. (t.y.). *Büyük Menderes Havza Atlası*, S Basım, İstanbul.

Devlet Yayını, (1968). *Denizli İl Yıllığı 1967*, Ayyıldız Matbaası, Denizli.

Frioux, S. (2014). “Environmental History of Water Resources”, *The Basic Environmental History*, ed. Mauro Agnelotti, Springer, New York.

Gedik, N. (t.y.). *Su Yapıları Ders Notu*.

Hughes, D. (2019). *Çevresel Tarih Nedir?*, (Çev. M. Fatih Çalışır), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Kazgan, G. (2006). *Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Keleş, R., Hamamcı, C. (1998). *Çevrebilim*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Magnin, G., Yarar, M. (1997). *İmportant Bird Areas in Turkey*, Doğal Hayatı Koruma Derneği, İstanbul.

- Mikhail, A. (2017). *Under Osman's Tree, The Ottoman Empire, Egypt, and Environmental History*, Chicago University Press, Chicago&London.
- Özçelik, S. (1992). "Temettuat Defterlerine Göre 1844 Yılında Çivril'de İktisadi ve Sosyal Hayat", *Dünden Bugüne Çivril Sempozyumu*, DiE Matbaası, Ankara.
- Radkau, J. (2020). *Doğa ve İktidar Global Bir Çevre Tarihi*, (Çev. Nafiz Güder), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Tezel, Y. S. (2020). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- White, S. (2011). *The Climate of Rebellion in the Early Modern Ottoman Empire*, Cambridge University Press, New York.

#### E.MAKALELER

- Timur, G., Timur, M., Diler, Ö. (2010). "Türkiye'de Kerevit Vebası Hastalığının Bazı Göllerde Kerevit Stoklarına Etkisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Eğirdir Su Ürünleri Fakültesi Dergisi*, 6/2, 31-38.
- Çelik, M. A., Gülersoy, A. E. (Ağustos 2013). "Işıklı Gölü (Çivril- Denizli) Çevresindeki Arazi Kullanımı Faaliyetlerinin Göl Üzerine Etkilerinin İncelenmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29, 191-200.
- Akıllı, H. (2012). "Türkiye'de Su Yönetiminin Değişen Yüzü: Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü", *Memleket Siyaset Yönetimi*, 7/18, 55-85.
- Aksever, F., Eroğlu, A. (2016). "Çivril- Baklan (Denizli) Ovasında Yeraltı Suyuna İklim Değişikliğinin Etkisi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7/1, 11-26.
- Ceylan, M. A., Eskikurt, A. (2001). "Kufi Çayı Boğazı'nın Doğal ve Tarihi Coğrafyası (Çivril/ Denizli)", *Marmara Coğrafyası Dergisi*, 3/1, İstanbul, 123-152.
- Foltz, R. C. (Kasım 2003). "Does Nature Have Historical Agency? World History, Environmental History, and How Historians Can Help Save the Planet", *The History Teacher*, 37/1, 9-28.
- İnal, O. (2021). "One-Humped History: The Camel as Historical Actor in the Late Ottoman Empire", *International Journal of Middle East Studies*, 53., 57-72.
- İTÜ Vakfı Dergisi, (Ekim-Aralık 2015). "İTÜ'lü Süleyman Demirel", *İTÜ Vakfı Dergisi*, 70, 60-84.
- Kazancı, N., Gürbüz, A., Boyraz, S. (Nisan - Ağustos 2011). "Büyük Menderes Nehri'nin Jeolojisi ve Evrimi", *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 54/1-2, 25-56.
- Özgen, Y., Büyüktolu, R. (Güz, 2016). "Cumhuriyetin İlk Barajı: Çubuk Barajı (1929-1936)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 59, 87-110.
- Yiğitbaşıoğlu, H. (1996). "Türkiye'deki Barajlar", *AÜ Türkiye Coğ. Arş. ve Uyg. Merkezi Dergisi*, 5, Ankara, 171-181.

#### F.TEZ

- Husain, F. (2018). *The Tigris-Euphrates Basin Under Early Modern Ottoman rule, c. 1534-1830*, PhD diss., Georgetown University, Washington, D.C.



## G.DİJİTAL KAYNAKLAR

Çivril, <https://www.cevak.org.tr/tarih.aspx>, Erişim Tarihi: 13.03.2022 (21.11).

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün Tarihçesi, <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/692>, Erişim Tarihi: 27.04.2022 (22.59).

Denizli İli Çivril İlçesi Işıklı Baraj Gölü, su Ürünleri İstihsal Hakkı Kiralama İhale İlanı, <https://denizli.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/Detay.aspx?Ogeld=270&Liste=Duyuru>, Erişim Tarihi: 19.05.2022 (22.40).

“Nilüferleriyle ünlü Işıklı Gölü birçok kuş ve ender balık türüne ev sahipliği yapıyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/niluferleriyle-unlu-isikli-golu-bircok-kus-ve-ender-balik-turune-ev-sahipligi-yapiyor/2320931>, Erişim Tarihi: 19.05.2022 (23.39).

“Büyük Menderes'teki kirlilik 1,5 milyon balığı telef etti.”, [https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/buyuk-menderesteki-kirlilik-15-milyon-baligi-telef-etti-614766\\_](https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/buyuk-menderesteki-kirlilik-15-milyon-baligi-telef-etti-614766_) *Cumhuriyet*, 12 Ekim 2016, Erişim Tarihi: 19.05.2022 (22.59).

## EKLER



Ek-1





**Ek-2**



**Ek-3**



Ek 4: Çivril Işıklı Gölü Barajı (20.Haziran.2022)